

نقش خانوادگی و اجتماعی زن مسلمان از منظر انسان‌شناسی توحیدی

وجیهه سادات حجازی دهاقانی^۱

چکیده

انسان‌شناسی توحیدی عرصه مباحث نظری است که به صورت غیر مستقیم بر مباحث مطرح در جامعه‌شناسی - از جمله نحوه ایفای نقش فرد در اجتماع - تأثیر می‌گذارد. این گونه انسان‌شناسی، بیشتر بر مبانی جامعه‌شناسی و همچنین به عنوان ستون اعتقادی فرد، در انتخاب نحوه رفتار و عمل او مؤثر است.

نقش اجتماعی یک موحد در مقایسه با فردی که دیدگاه توحیدی ندارد متفاوت است، بنابراین یک حکیم مسلمان وقتی در منظومه نظری و عملی خود، نقشه مدینه فاضله و جایگاه آحاد افراد جامعه - از جمله زنان - را در آن مدینه ترسیم می‌نماید، می‌توان گفت وی نقش خانوادگی و اجتماعی زن مسلمان در انسان‌شناسی توحیدی را بیان کرده است.

حکما ویژگی‌های زن شایسته را عقل، حیا و عفت برشمرده‌اند و از طرف دیگر سه عنصر اساسی یک مدیر را حکمت، عفت و شجاعت دانسته‌اند. قدر مشترک خصایص زن شایسته و یک مدیر، حکمت و عفت است و ویژگی سوم یک مدیر، (شجاعت) از جمله صفات یک زن شایسته محسوب نمی‌شود. طبیعت زن به گونه‌ای است که عنصر شجاعت برای وی کمال نیست و به جای آن مهربانی در نهاد او قرار گرفته است.

^۱ کارشناسی، طلبه، حوزه علمیه الغدیر، تهران، vheja zi97@gmail.com

بنابراین کارکرد طبیعی زنان با مهربانی و ایثار گره خورده، با اعمال خشونت که در مدیریت گاهی به آن احتیاج است، سازگاری ندارد. به عنوان نمونه در احکام فقهی نیز جهاد بر زنان واجب نیست. بنا براین برغم آن که مردان و زنان در به دست آوردن کمالات روحانی و رسیدن به مراتب انسانی در مرتبه مجرد در یک درجه قرار دارند ولی به لحاظ تفاوت طبیعی، با توجه به مدنی بالطبع بودن انسان، ریاست مدنی در طبیعت زن قرار ندارد و در حکمت عملی، تدبیر منزل را می‌توان کارکرد و نقش اختصاصی زن دانست.

بنابراین تصدی زنان در تمامی مشاغل اجتماعی همسان مردان، با طبیعت آنان سازگار نیست اما پذیرش این نقش در مشاغل و مسئولیت‌های اجتماعی که اختصاصاً به زنان مرتبط است به جهت ضرورت حفظ حیا و عفت آنان، در رفع نیازهای خود در اموری مانند مسائل پزشکی و آموزشی، توجیه پذیر و قابل پذیرش خواهد بود.

واژگان کلیدی

نقش، نقش زن، زن مسلمان، انسان‌شناسی توحیدی

مقدمه

مسئله زن در مکاتب فکری مختلف، از جهان بینی، معرفت شناسی و انسان شناسی پیروی می‌کند. در جوامع غیرالهی، الگوی زنان بر پایه اعتقاد مادی بنا شده و نگاه این جوامع به زن، نگاهی منفعت جویانه، اقتصادی و ابزاری برای مطامع نفسانی است. در مبانی فکری ادیان تحریف شده، زنان در حاشیه قرار گرفته، به حضور اجتماعی آنان توجه نشده است و دلایل آن را ناشی از ناتوانی ذاتی زن یا برخی دلایل دیگر دینی می‌شمارند. در غرب با تشکیل جریان‌های فمینیستی این الگو در قالب حقوق زن و حقوق بشر بر همه جهان تحمیل شده است.

در دین اسلام زن جایگاه بسیار والایی دارد و از او به عنوان محمل و جایگاه انسان سازی یاد می‌شود.

از آنجایی که اعتقادات پایه عمل هر انسانی است لازم است اعمال ما به عنوان مسلمان از باورهای صحیح نشئت بگیرد ضمن اینکه انقلاب اسلامی ایران نقش‌های جدید از حضور و فعالیت‌های اجتماعی زن مسلمان ارائه نموده است. بنابراین تبیین مبانی این الگو و تعیین نحوه صحیح ایفای نقش زن در خانواده و اجتماعی به دور از هر گونه افراط و تفریط مبتنی بر عقاید صحیح ضروری است.

بیشتر آثار در منابع اسلامی مسئله زن را از دید فقهی، حقوقی و حدیثی با عناوینی مانند مبانی شخصیت زن از دیدگاه کتاب، سنت و فقه مورد توجه قرار داده است و جای پژوهش کلامی که به جایگاه زن و نقش او در خانواده و اجتماع بپردازد خالی است. حال این سؤال مطرح است که چگونه می‌توان به تبیین وضعیت مطلوب نقش اجتماعی زنان و توازن نقش آن‌ها در خانواده با استفاده از مبانی کلامی، اعتقادی پرداخت؟

اکنون به مقالاتی پیرامون عنوان حاضر اشاره می‌شود:

۱- مقاله طوبی کرمانی و فاطمه سلگی «تحلیل حیات خانوادگی (منزلی) انسان در حکمت عملی با تأکید بر آرای ابن سینا» منبع: فلسفه و کلام اسلامی سال چهارم و ششم پاییز و زمستان ۱۳۹۲ شماره ۲: ادغام حیات منزلی انسان در هویت فردی و اجتماعی او از ویژگی‌های دوران جدید است که از نتایج آن سنجش حقوق خانواده با سنجش‌های حقوق مدنی است؛ در حالی که حکمای مسلمان جایگاهی ممتاز برای خانواده در نظر گرفته و برای اداره آن، اصول منحصر به خانواده و غیر از اصول حاکم بر زندگی فردی و اجتماعی انسان، لحاظ کرده‌اند. به کار بستن مدبرانه این اصول شرط حکمت و اقتضای تکامل فردی و تعادل و توازن اجتماعی است. به نظر می‌رسد که درک صحیح جایگاه خانواده خصوصاً در هیأت تألیفی آن و شناسایی و پرداختن به حقوق و تکالیف مربوط به این مهم، بسیار اساسی‌تر از پرداختن به افراد و اعضای خانواده، مستقل از این هیأت تألیفی است. این مقاله به

تحلیل جایگاه این بعد مهم حیات انسان با تأکید بیشتری بر آرای ابن سینا نظر می‌کند.

۲- احمد امیری خراسانی عنایت الله شریف پور علیرضا کاشانی در مقاله «تدبیر منزل در اخلاق ناصری و اخلاق جلالی» منبع: ادب و زبان دوره ۲۰ پاییز و زمستان ۱۳۹۶ شماره ۴۲. از جمله دانشمندانی که به امر علم اخلاق توجه ویژه داشته و دو کتاب هم با این موضوع به نام‌های «اخلاق ناصری» و «اخلاق محتشمی» تألیف کرده است، «خواجه نصیرالدین طوسی» است. قرن‌ها پس از نگارش این کتاب محققان دیگری نیز ترغیب شدند تا با تأثیرپذیری و طبق شیوه او به خلق آثار جدیدی بپردازند. یکی از این آثار که در زمینه «تدبیر منزل» نگاشته شده است، کتاب «اخلاق جلالی» نوشته «جلال الدین دوانی» از علما و حکمای قرن نهم قمری است که در واقع بازنویسی رساله خواجه نصیر است و عمده تغییرات ایجاد شده در آن، پُررنگ شدن صبغه دینی نسبت به نگاه فلسفی خواجه نصیر، تغییر سبک نگارش کتاب و ساده تر شدن آن، تلخیص کتاب، اضافه کردن آیات و احادیث و اشعار و امثال عربی و... است. هدف این مقاله، بررسی بحث «تدبیر منزل» در این دو کتاب است.

سوال اصلی: نقش خانوادگی و اجتماعی زن مسلمان از منظر انسان‌شناسی توحیدی چیست؟

سوالات فرعی:

۱. نقش خانوادگی زن مسلمان از منظر انسان‌شناسی توحیدی چیست؟ (نقش همسری و مادری)

۲. نقش اجتماعی زن مسلمان از منظر انسان‌شناسی توحیدی چیست؟ (نقش علمی اقتصادی)

از آنجایی که اعتقادات پایه عمل هر انسانی است، لازم است اعمال ما به عنوان مسلمان از باورهای صحیح نشأت گیرد. ضمن این که انقلاب اسلامی ایران نقش‌های جدیدی از حضور و فعالیت‌های اجتماعی زن مسلمان ارائه نموده است. بنابراین تبیین مبانی این الگو و تعیین نحوه صحیح ایفای نقش زن در خانواده و اجتماعی به دور از هر گونه افراط و تفریط مبتنی بر عقاید صحیح ضروری

است.

بیشتر آثار علمی در منابع اسلامی مسأله زن را از دید فقهی، حقوقی و حدیثی با عناوینی مانند مبانی شخصیت اجتماعی زن از دیدگاه کتاب، سنت و فقه مورد توجه قرار داده است و جای پژوهش کلامی که به جایگاه زن و نقش او در اجتماع و خانواده بپردازد خالی است.

تعریف واژگان

زن

منظور از زنان به طور مشخص جنس مؤنث در برابر جنس مذکر بوده که معمولاً در گروه سنی بالای ۱۵ سال جای می‌گیرند. در این مقاله منظور از زنان، زنان متأهل‌اند.

نقش

نقش به وظایف و انتظاراتی اطلاق می‌شود که به هر فرد متناسب با پایگاه اجتماعی او اسناد داده می‌شود. این پایگاه، موقعیت هر شخص را در رابطه با کل جامعه نشان می‌دهد. فرد در طول زندگی خود، نقش‌های گوناگونی را در مراحل پی‌درپی یا همزمان ایفا می‌کند و ترکیب مجموعه نقش‌هایی که از تولد تا مرگ ایفا کرده است، شخصیت او را شکل می‌دهد. عمل به نقش با خشنودی روانی همراه است، در حالی که عدم ایفای درست آن می‌تواند باعث تعارضات و بی‌تعادلی در زندگی فردی و اجتماعی شود.^۲

نقش زن

در یک تقسیم‌بندی کلی سه ساحت برای نقش‌آفرینی زنان متصور است که هر یک از آنها ابعاد و شقوق گوناگونی را در برمی‌گیرد. این سه حوزه عملکردی عبارت‌اند از: نقش هویتی زن، نقش زن به عنوان عضو محوری خانواده و نقش زن در حوزه فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی.^۳

زن مسلمان

منظور از زن مسلمان، زن شایسته‌ای است که با شناخت جایگاه فردی و اجتماعی خود، در راستای ایفای آن به دور از هرگونه افراط و تفریط اقدام می‌نماید. در بیان صفات زن شایسته، ویژگی‌های

---

^۲ بررسی تعارض نقش‌های خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل، ص ۱۰.

^۳ همان، ص ۱۱.

متعددی ذکر شده است که فقدان برخی از این خصال، موجب خدشه در شایستگی زن نخواهد بود اما اگر بعضی از این صفات مفقود باشد، ملکه شایستگی حاصل نخواهد شد. صفات مورد اتفاق زن شایسته از منظر حکیمان اسلامی، عقل، عفت و حیا می‌باشد.^۴

حسن تعقل، عبارت است از شناخت واقعی از حقیقت اشیاء، عفت، مطیع بودن قوه شهوت از نفس ناطقه و حیا، دوری کردن از انجام قبایح است.^۵

بنا به فرموده مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی زن اسلامی آن موجودی است که ایمان و عفاف دارد و متصدی مهم‌ترین بخش تربیت انسان، اثرگذار در اجتماع است. او رشد علمی و معنوی دارد و مدیر کانون بسیار مهم خانواده و مایه آرامش جنس مرد است. همه اینها در کنار خصوصیات زنانگی مثل لطافت، رقت قلب و آمادگی دریافت انوار الهی است.^۶

انسان شناسی توحیدی

باور به ابعاد روحانی و فوق طبیعی هستی، مرز نگاه دینی و غیردینی است و در نگرش دینی، مرتبه ماوراء الطبیعه از سایر مراتب والاتر و منشاء همه چیز در عالم است. در بیان قرآن، آیه «وان من شیء الا عندنا خزائنه و ما ننزله الا بقدر معلوم»^۷ به نزول همه اشیا از عالم غیب اشعار دارد و این مفهوم که هر شیئی خزائنی دارد، به این حقیقت اشاره دارد که در نزول از خزائن، شیء به قدر و اندازه‌ای معلوم

^۴ اخلاق ناصری، ص ۱۷۶.

^۵ خواجه نصیر طوسی در اخلاق ناصری حسن تعقل را این گونه تعریف نموده است: حسن تعقل یکی از انواع تحت جنس حکمت است و آن بود که در بحث و استکشاف از هر حقیقتی، حد و مقداری که باید، نگاه دارد تا نه احمال داخلی کرده باشد نه اعتبار خارجی. ص

۷۵ وی در تعریف عفت می‌گوید: عفت آن است که قوه شهوت، مطیع نفس ناطقه باشد تا تصرفات او به اقتضای رأی او بود و اثر

خیریت در او ظاهر شود و از تعبد هوای نفس و استخدام لذات فارغ باشد. ص ۷۴. خواجه درباره حیا گوید: یکی از انواع تحت جنس

عفت، حیاست که انحصار نفس باشد در وقت استشعار از ارتکاب قبح به جهت احتراز از استحقاق مذمت. ص ۷۷

^۶ بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در دیدار مداحان اهل بیت علیهم السلام ۱۳۹۶/۱۲/۱۷

^۷ حجر، ۲۱.

در می‌آید.^۸ در این مرحله، تفاوت اشیا نمود پیدا می‌کند و بر اساس آن، موجودات، نقش‌های گوناگونی ایفا می‌کنند.

تشریح (یعنی مجموعه معارف و مقررات الهی) چراغ راهنمایی است که راه به کارگیری استعداد‌های طبیعی برای نیل به مقصود را پیش روی انسان قرار می‌دهد. چون تکوین بستر و مجرای تشریح است و هر دو در راستای یک هدف بوجود آمده‌اند، به ناچار با هم متناسب و هم جهتند؛ لذا تکوین با تشریح، در هماهنگی و تناسب کامل است. در نتیجه، از وجود تفاوت‌های تشریحی می‌توان به وجود تفاوت‌های تکوینی که عامل اختلاف در احکام و وظایف است پی برد. در واقع از وجود معلول (وجود احکام متفاوت) و ضمیمه کردن مقدماتی همچون هدفمندی خلقت و تناسب تکوین و تشریح، می‌توان به وجود علت (تفاوت در ویژگی‌های تکوینی) پی برد.

مساله تفاوت‌های زن و مرد

در ماهیت و سرشت وجودی، تفاوتی بین زن و مرد وجود ندارد و هر دو از گوهر انسانی مشترکی برخوردارند. همچنین زن و مرد در هدف غایی آفرینش، اشتراک دارند نه آنکه یک جنس محور اصلی هستی باشد و جنس دیگر فرعی یا طفیلی و هیچ کدام مقدمه وجود دیگری نیست. هر چند با استناد به برخی متون دینی می‌توان گفت زنان عواطف و احساسات بیشتری در مقایسه با مردان دارند.^۹

مساله تفاوت‌های زن و مرد یکی از مهم‌ترین مسائل در تنظیم روابط اجتماعی و به ویژه خانواده است که اندیشمندان فراوانی بر ضرورت توجه به این تفاوت‌ها تأکید کرده‌اند.

در بررسی موارد تفاوت‌های زن و مرد به تفاوت‌های فراوان جسمی، روحی و روانی میان زن و مرد دست می‌یابیم و آموزه‌های دینی نیز این تفاوت‌ها را به رسمیت می‌شناسد. وجود تفاوت‌های فراوان

^۸ انسان‌شناسی توحیدی تا انسان‌شناسی فلسفی معاصر، شماره ۱۱۸

^۹ تفاوت زن و مرد از منظر روان‌شناسی و متون دینی، صص ۲۰۰ و ۲۰۱.

در احکام تشریحی میان زن و مرد همچون تمایز وظایف و تکالیف در حجاب، پوشش، مهریه، نفقه، چند همسری، طلاق، سلسله مراتب و وظایف در زندگی زناشویی، ارث، شهادت، حج، نماز، روزه، غسل و... به این موضوع اشاره دارد. شریعت متناسب با این تمایزات تکوینی، وظایف و نقش‌هایی بر عهده هر یک از زن و مرد قرار داده است تا با انجام وظایف و نقش‌های خویش در راستای عمل به طرح ریزی حکیمانۀ الهی حرکت کنند.^{۱۰}

تأثیر انسان‌شناسی توحیدی در علوم اجتماعی

اگر از ناحیه کلام به حوزه علوم اجتماعی بنگریم و کلام را نوعی معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی و انسان‌شناسی الهیاتی و قدسی بگیریم در این صورت باور کلامی بر تفسیر از علم و معرفتی که جهان را می‌خواهد بشناساند تأثیرگذار است. پس رابطه‌ای تفکیک‌ناپذیر میان مبانی کلامی و علوم اجتماعی وجود دارد. علم کلام در جهان اسلام با دیدگاه شیعی و غیرشیعی بر علم و دانش اجتماعی تأثیرگذار بوده، نوع خاصی از آن را به وجود آورده است.^{۱۱}

نقش خانوادگی زن مسلمان از منظر انسان‌شناسی توحیدی

زن مسلمان در یک تقسیم‌بندی در خانواده می‌تواند در چهار موقعیت و جایگاه مختلف، ایفای نقش کند و تأثیرگذار باشد. نقش‌های دختر، خواهر، همسری و مادری.^{۱۲}

حکمای اسلامی نیز در مبحث تدبیر منزل،^{۱۳} چند نقش برای زن در نظر گرفته‌اند: نخست به عنوان معاونی که به نیابت از مرد اکثر اوقات در منزل مقیم است و به محافظت منزل و آن چه در آن است

^{۱۰} تفاوت‌های مرد و زن، ویکی‌فقه دانشنامه حوزوی

^{۱۱} نقش علم کلام در علوم اجتماعی، صص ۱۷۵ و ۱۷۶.

^{۱۲} نقش زن مسلمان در نهاد خانواده، شماره ۴۰.

^{۱۳} حکیمان اسلامی در بخش تدبیر منازل با عنوان حکمت منزلی، به موضوع نقش خانوادگی زن می‌پردازند. مراد از منزل تألیفی

مخصوص میان زن و شوهر و والد و مولود و خادم و مخدوم و متمول و مال است. اخلاق ناصری ص ۱۶۷

قیام می‌نماید. زن شایسته، شریک مرد در مال و تدبیر منزل و نایب او در وقت غیبت است و شوهر باید اداره امور منزل (تکفل مهمات منزل، نظر در مصالح آن و قیام آنچه مقتضی نظام معیشت یا ترتیب منزل، تربیت اولاد و تفقد مصالح خدم) و چگونگی آن را به طور کامل به او بسپارد. اموری از جمله تغذیه سالم و مناسب اعضا، امور سلامت و بهداشت خانواده، امکانات، خدمات و وسایل مورد نیاز در خانه و ...

نقش دیگر وی، تعیین زن به عنوان جفت است که حفظ نسل آدمی، به واسطه وجود او به انجام می‌رسد.

سوم آن که حفظ بقای فرزند و نشو و نمای او به حضانت پدر و مادر متوقف است و زن در این میان در تربیت فرزند سهم به‌سزایی دارد.^{۱۴}

با توجه به عناوین فصل‌هایی که حکما در بخش تدبیر منزل تعیین کرده‌اند^{۱۵} و نظر به تعریفی که از زن شایسته ارائه شد، می‌توان نتیجه گرفت تدبیر منزل اختصاصاً ویژه زن شایسته است و این باب از حکمت عملی، ناظر به نقش خانوادگی زن و بیانگر جایگاه او در خانواده است که پرداختن به این موضوع و تشریح جزئیات آن ضمن روشن کردن نقش اساسی زن در خانواده، اهمیت آن را به خوبی نشان می‌دهد. تفصیل موضوع را می‌توان از کتب حکمی و اخلاق اسلامی جویا شد.

زن در نقش همسری

قدردانی، محبت و تمکین، سه اصل اخلاقی علمی مهم‌اند که در الگوی همسری، به‌ویژه از سوی زنان،

---

^{۱۴} اخلاق ناصری، ص ۱۶۶.

^{۱۵} فصل‌های موضوع تدبیر منزل بر اساس اخلاق ناصری: ۱- سبب احتیاج به منازل و معرفت ارکان آن و تقدیم آنچه که مهم بود. ۲- در معرفت سیاست و تدبیر اموال و اوقات. ۳- در معرفت سیاست و تدبیر اهل ۴- در سیاست و تدبیر اولاد ۵- در سیاست خدم و عبید.

در تحکیم رابطه زوجیت مؤثرند. این سه اصل هم در سطح گفتار و هم در سطح کردار باید دیده شود تا تأثیری دوچندان داشته باشد.

در کنار آگاهی از وظایف حقوقی، عملکرد نیکوی اخلاقی بهترین نوع رفتار همسری است. این مسئله موجب می‌شود که امور خانواده و زوجیت بیشتر بر مبنای توافق و رضایت دو طرف پیش رود تا مرزبندی‌های حقوقی. اصل حسن معاشرت و معاضدت، اصل عامی است که به حکم قرآن همه این رفتار را پوشش می‌دهد.

زن در نقش مادری

نقش مادری تنها در وضع حمل و شیر دادن خلاصه نمی‌شود، بلکه یک سلسله مسئولیت‌های پرورشی و تربیتی بر عهده مادر گذاشته شده است که ثمره آن در هدایت کل جامعه بشری خود را نمایان می‌کند. در حقیقت، مادر است که فرهنگ، معرفت، تمدن و ویژگی‌های اخلاقی یک قوم و جامعه را با جسم، روح و اخلاق و رفتار خود، دانسته و ندانسته به فرزند منتقل می‌کند.^{۱۶}

نقش اجتماعی زن مسلمان از منظر انسان شناسی توحیدی

در دوران معاصر، روند اشتغال زنان سیر صعودی به خود گرفته است. این در حالی است که زنان از وظایف و مسئولیت‌های سنتی خانه‌داری و همسررداری و تربیت فرزند و ... معاف نشده، علاوه بر کار بیرون همچنان بار این مسئولیت‌ها را نیز بر دوش می‌کشند. ایفای هم‌زمان نقش‌های خانوادگی و شغلی باعث تعارض نقش می‌شود که آثار و پیامدهای سویی به دنبال دارد. بنابراین تعیین چارچوب‌های منطقی و عالمانه که با موازین دینی و عرفی مطابقت داشته، بتواند مبنای عمل جامعه اسلامی قرار گیرد حائز اهمیت است.^{۱۷}

^{۱۶} زن و ایفای سه نقش خانوادگی، پایگاه خبری مشرق، تاریخ انتشار: ۱۳ اردیبهشت ۱۳۹۳

^{۱۷} بررسی تعارض نقش‌های خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل، ص ۷.

حکمای اسلامی در حکمت عملی و در موضوع سیاست مدن به نقش اجتماعی آحاد بشر می‌پردازند. سبب احتیاج خلق به تمدن آن است که نوع انسان هم در بقای شخص و هم در بقای نوع به یاری دیگر انواع و کمک نوع خود نیاز دارد. این نوع تعاون در مثالی چنین بیان شده است: هزار شخص کارکن نباید تا یک شخص لقمه‌ای در دهان توان نهاد.^{۱۸}

حکما گفته‌اند انسان مدنی بالطبع یعنی به لحاظ طبع خود به اجتماع (تمدن) نیاز دارد. انگیزه افراد در فعالیت‌های اجتماعی‌شان متفاوت است و آنان برای رسیدن به اهداف گوناگونی تلاش می‌کنند، پس اگر ایشان را به طبیعت خود رها کنیم تعاون و همکاری اجتماعی بین آنان صورت نمی‌گیرد و زمانی که تنازعی در میان آنان درگیرد یکدیگر را از بین می‌برند.

پس لازم است تدبیری به کار گرفته شود تا هر یک به جایگاه مورد استحقاق خود قانع شده، به حق خویش رسد و دست هر یکی از تعدی و تصرف در حقوق دیگری کوتاه و به نقشی که در جامعه برای او تعیین گشته، مشغول شود. این تدبیر را سیاست خوانند.^{۱۹} پس معلوم می‌شود که احتیاج به عدالت به عنوان اکمل فضایل انسانی - در محافظت نظام نوع ضروری است.

اگر به جای عدالت و انصاف، محبت میان اشخاص جامعه حاکم باشد، به انصاف و انتصاف احتیاجی نخواهد بود. بنابراین با آن که محبت بر عدالت فضیلت دارد اما از جهت فقدان محبت در میان افراد یک جامعه، برای تدبیر امور اجتماع به عدالت و انصاف احتیاج است و باید یک حاکم عادل که دارای ملکه عدالت یعنی حکمت، عفت و شجاعت است تدبیر جامعه را برعهده گیرد.

غلبه طبیعی مهر و محبت در ضمیر زن به جای شجاعت، یکی از موانع اکتساب مناصب حاکمیتی زن است چرا که عنصر شجاعت برای زن فضیلت اخلاقی به شمار نمی‌رود و زن به جای آن لازم است با

---

^{۱۸} اخلاق ناصری ص ۲۰۸.

^{۱۹} همان ص ۲۱۰.

محبت و مهربان باشد که در بحث عدالت به کارگیری آن موجب فدا شدن انصاف خواهد بود. پس عنصر محبت برغم آن که از عدالت والاتر و شریف تر است در اداره جامعه و ایجاد عدل و قسط کارایی نخواهد داشت.

مهر و عطوفت مادری در خانواده با ایثار همراه است. این از خودگذشتگی موجب حفظ بقای نوع انسان است و جوامعی که این نقش را تضعیف کرده اند با خطر انقراض نوع انسان مواجه شده اند. قرار دادن زن به عنوان یک عنصر حسابگر موجب می شود بر خلاف طبیعت وی، ویژگی ایثارگری و بذل محبت او تضعیف گردد و سختی دوران حمل و به دنیا آوردن فرزندان و محنت تربیت آنان را نپذیرد و چنین روحیه ای نقش مادرانه را تحت تأثیر خود قرار می دهد و به تبع آن حفظ بقای نسل را نمی توان از چنین زنی انتظار داشت.

خواجه نصیر طوسی در این باب گفته است: اقسام محبت در انسان دو گونه است ۱. طبیعی ۲. ارادی. محبت مادر به فرزند محبت طبیعی است که اگر این نوع محبت در طبیعت مادر مفطور نبود فرزند را تربیت نمی کرد و بقای نوع، صوت نمی گرفت.^{۲۰}

همچنین عدم وجوب جهاد بر زنان بلکه ساقط بودن آن را نیز می توان به عنوان یکی از شواهد مهم عدم جواز تضعیف روحیه مهرورزانه و بعد عاطفی وی دانست.^{۲۱}

بنا براین برغم آن که مردان و زنان در به دست آوردن کمالات روحانی و رسیدن به مراتب انسانی در مرتبه تجرد در یک درجه قرار دارند ولی به لحاظ تفاوت طبیعی، با توجه به مدنی بالطبع بودن انسان، ریاست مدنی در طبیعت زن قرار ندارد و در حکمت عملی، تدبیر منزل را می توان کارکرد و نقش اختصاصی زن دانست.

---

^{۲۰} همان صص ۲۱۷ و ۲۱۸.

^{۲۱} ترجمه رساله بدیعه در تفسیر آیه الرجال قوامون علی النساء، ص ۹۹.

اما به جهت ضرورت حفظ حیا و عفت زنان در رفع نیازهای خود در اموری مانند مسائل پزشکی، تصدی زنان در برخی مشاغل و مسئولیت‌های اجتماعی که مستقیماً به زنان دیگر مرتبط است از باب ضرورت توجیه پذیر خواهد بود.

نقش علمی

آنچه تاکنون در خصوص نقش خانوادگی و اجتماعی زن بیان شد، ناظر به بعد طبیعی زن بود که تا قبل از ورود به مرحله مجرد قرار دارد. تفاوت‌های طبیعی زن و مرد موجب نقش‌های متفاوتی برای زن و مرد در اجتماع می‌شود اما در مرحله فراگیری علم و دانش، با توجه به این که ظرف علم، مجرد است و جنسیت مؤنث و مذکر بودن در آن راه ندارد.

بنابراین تمامی مباحث مرتبط با شرافت آموختن دانش و ارتقای روحانی حاصل از آن، شامل کلیه انسان‌ها اعم از زن و مرد خواهد بود و سخنی در موضوع نقش جنسیت و تفاوت جنسیتی در قابلیت فراگیری دانش در هیچ یک از کتاب‌های حکمی و اخلاقی به میان نیامده است.^{۲۲}

نقش اقتصادی

زن از نظر اسلام در دسترنج و تصرف در آن استقلال کامل داشته، بی آن که به مانعی برخورد کند یا تحت ولایت مرد برود آزادی اراده و عمل دارد.

در برخورداری از سهم کمتر از ارث برای زن، با توجه به این که نفقه زن بر عهده مرد است، در واقع مرد از حیث مالکیت و اداره و تربیت ملک به قسمت اعظم ثروت زمین مسلط و زمام آن به دست وی سپرده شده است و زن از حیث تصرف و بهره‌مندی و برخورداری به بخش عمده ثروت مسلط و از آن کامیاب است و عدل اجتماعی جز این اقتضایی ندارد که حراست و اداره ثروت به دست حسابگری

^{۲۲} علم اخلاق اسلامی (ترجمه کتاب جامع السعادات) ج ۱، ص ۱۵۳.

سپرده شود و برخورداری و بهره مندی از وی به دست عواطف و احساسات.^{۲۳}

نتیجه گیری

روح عاطفه و احساس در زن غالب بر روح حسابگری است و همه احوال و اعمال زن جلوه‌گاه انواع و اقسام عواطف و احساسات لطیف می‌باشد و مرد بر اساس طبع خود، در نقطه مقابل این روحیه قرار گرفته است. بنابراین اسلام در تنظیم امر جامعه انسانی، حسابگری را بر عواطف و احساسات غلبه می‌دهد. اما زن در شئون مختلف زندگی و امتیازات اجتماعی از مرد عقب‌تر نبوده، در همه احوال استقلال اراده و عمل خود را از دست نداده، تحت ولایت و قیمومیت مرد نرفته است. محدودیتی که زن سرتاپا مهر و عاطفه در اسلام دارد در سه موضوع حکومت، قضاوت و جهاد می‌باشد، زیرا مداخله عواطف و احساسات موجب تباه شدن این سه امر می‌شود.

---

^{۲۳} معنویت تشیع، صص ۱۲۸ و ۱۲۹.

منابع و مأخذ:

۱. قرآن کریم
۲. احمدی، محمدرضا، تفاوت زن و مرد از منظر روان شناسی و متون دینی، مجله معرفت، شماره ۹۷.
۳. امیری خراسانی، احمد، شریف پور، عنایت الله، کاشانی، علیرضا، تدبیر منزل در اخلاق ناصری و اخلاق جلالی، ادب و زبان دوره ۲۰ پاییز و زمستان ۱۳۹۶ شماره ۴۲.
۴. پارسانیا، حمید، انسان شناسی توحیدی تا انسان شناسی فلسفی معاصر، مجله پگاه حوزه بیست هفتم دی ۱۳۸۲، شماره ۱۱۸.
۵. پایگاه خبری مشرق، زن و ایفای سه نقش خانوادگی، تاریخ انتشار: ۳ اردیبهشت ۱۳۹۳.
۶. ترخان، قاسم، نقش علم کلام در علوم اجتماعی، کتاب نقد، شماره ۶۳ - ۶۴، تابستان و پاییز سال ۱۳۹۱.
۷. حسینی طهرانی، سید محمد حسین، ترجمه رساله بدیعه در تفسیر آیه الرجال قوامون علی النساء، تهران، انتشارات حکمت، سال ۱۴۰۴ ق.
۸. حیدری، سحر، نقش زن مسلمان در نهاد خانواده، فصلنامه قرآنی کوثر، شماره ۴۰.
۹. خامنه‌ای، سید علی، بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در دیدار مداحان اهل بیت علیهم السلام ۱۳۹۶/۱۲/۱۷.
۱۰. طباطبایی، سید محمد حسین، معنویت تشیع، شخصیت اجتماعی زن، قم، انتشارات تشیع، بی تا.
۱۱. طوسی، نصیرالدین، اخلاق ناصری، تهران، انتشارات علمیه اسلامی، بی تا.
۱۲. کرمانی، طوبی و سلگی، فاطمه، تحلیل حیات خانوادگی (منزلی) انسان در حکمت عملی با

- تأکید بر آرای ابن سینا، فلسفه و کلام اسلامی سال چهل و ششم پاییز و زمستان ۱۳۹۲ شماره ۲.
۱۳. کرمی، محمد تقی و کرمی، فیروزه، بررسی تعارض نقش‌های خانوادگی و اجتماعی بانوان و ارائه الگوی مناسب برای زندگی خانوادگی زنان شاغل، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، شماره ۶۴، تابستان ۱۳۹۳.
۱۴. نراقی، محمد مهدی، علم اخلاق اسلامی (ترجمه کتاب جامع السعادات) ج ۱. ترجمه مجتبیوی، سید جلال الدین، تهران، انتشارات حکمت، سال ۱۳۶۶.
۱۵. ویکی فقه دانشنامه حوزوی، تفاوت های مرد و زن.